

**Ганна КАШУБА, аспірантка
кафедри культурології ОНПУ**

ХЕРСОНСЬКІ СПОДІВАННЯ МЕЙЄРХОЛЬДА

Творчість В.Е. Мейєрхольда - геніального режисера-реформатора, творця професії «режисер» у її сучасному розумінні, займає чільне місце в історії режисерського театру першої половини двадцятого сторіччя. Визначальний вплив В.Е. Мейєрхольда справив на формування і розвиток всього театрального мистецтва того часу, біля витоків якого він перебував. Інтерес до спадщини видатного режисера не згас і досі, а багато успіхів сучасних майстрів сцени повинні сприйматися не тільки як результат новаторських шукань, але і як пряме продовження традицій, які закладалися у період становлення радянського театру. А значить, треба знову і знову, вже з позиції сьогодення, звертатися до творчої спадщини Мейєрхольда. Важливим етапом у становленні Мейєрхольда-режисера були так звані «Провінційні сезони». Дослідженням цього питання займалися Н. Звенигородська, М. Волков, К. Рудницький, Т. Пересунько та ін., і їх праці допомагають наблизитися до творчості Мейєрхольда.

Театральне мистецтво Херсона своїм корінням сягає 30-х років XIX століття. Але на театральному ринку Херсон особливим попитом не користувався. Існував міський театр, творчо працювали херсонські аматори, заїжджали з гастрольями зірки світового рівня, наприклад М.С. Щепкін. В Херсонському театрі постановкою п'єси Котляревського «Наталка-Полтавка» почалася режисерська діяльність Марка Кропивницького. Декілька сезонів тут працював антрепренер К.Г. Лелев-Вучетич. Під його керівництвом було сформовано труп з хором і оркестром, до якої увійшли кращі аматори російського театру.

Проте це не захистило театр від поступового згасання інтересу з боку херсонського глядача. Слід згадати також антрепренера В.І. Власова, спроби якого теж не увінчалися успіхом. З того часу і до кінця XIX століття постійного театру в Херсоні не було, глядач не знав сезонних труп. Нове та гарне театральне приміщення, при проектуванні якого за основу було взято приміщення Одеського оперного театру, а губернатор О.С. Ерделі мріяв про оперу у місті, перетворилося у прокатну площадку для гастролерів. За ці роки тут побували російська та італійська опери, драматичні колективи Каширіна, Івановського [9, с. 158], Малиновської та багато інших. Найбільшим успіхом користувалися в Херсоні колективи М. Кропивницького та П. Саксаганського [3, с. 321—322].

Початок XX століття був відзначений у театральному житті Херсона помітною подією: колишній актор Московського Художнього театру Всеволод Мейєрхольд зібрав трупу з акторів-одномумців, переважно також колишніх студійців МХТ, і приїхав до провінційного містечка на українському Півдні.

Чотири роки, проведені Мейєрхольдом в МХТ, дали йому такий творчий здобуток, з яким він зміг сміливо відправитися у самостійне «плавання», а також очолити в якості режисера та постановника новоспечену трупу. Можливо, якщо б стосунки зі Станіславським та Немировичем-Данченком склалися б більш вдало, світ ніколи б не отримав такого геніального режисера, яким судилося стати Мейєрхольду.

За кілька років географія творчості Мейєрхольда захоплює Росію і Україну, залишаючи

свій відбиток у десятках провінційних міст. Варто простежити за переміщеннями Мейерхольда в період з 1898 по 1905 роки, щоб зрозуміти, що творчі сумніви та невдоволення були постійними супутниками режисера. Так, 1898-1902 роки відзначилися роботою у Московському Художньому театрі; з 1902 року - Мейерхольд розпочав самостійну діяльність у Херсоні, а протягом

наступних двох років очолене ним «Товариство нової драми» гастролювало у Севастополі, Ялті, Миколаєві, Пензі, Кутаїсі, Ростові-на-Дону, Новочеркаську, Полтаві; гастролі у Тифлісі припали на 1904—1905 роки, і нарешті в 1905 році вік повернувся до Москви. Причиною таких частих переміщень стають неспокій душі, прага вільних творчих пошуків художника через зміну місць. Можливо, саме в провінції Мейерхольд прагнув відчувати спокій, викликаний відсутністю «вчителів», знавців театральних тонкощів; бути необмеженим у своїх експериментах; зануритися у власні переживання та відчуття і віддатися самоаналізу.

Відомо, що кожний столичний конфлікт Мейерхольда, будь то нездійснене відкриття студії на Поварській у Москві [8, с. 278-286] або розрив з Комісаржевською у Санкт-Петербурзі [11, с. 133] супроводжувався «втечею» у провінцію. Зрозуміло, що столична сцена, на якій можна було б показати все, на що ти здатен, була мрією кожного актора чи режисера. Проте, для її досягнення багато хто мусив певний час проходити щось на кшталт підготовки на другорядних або провінційних сценах. Мейерхольд у цьому випадку не був виключенням. Його активна творчість подалі від столиці сприяла відновленню душевних сил, набуттю рівноваги, які зазнали деякої кризи внаслідок нездійсненої самореалізації у стінах МХТ [4, с. 77].

Самостійна робота змусила Мейерхольда поєднати у собі багато професій: він був режисером і водночас актором, художником, постановником спектаклів, а ще виконував обов'язки адміністратора, вирішував організаційні та фінансові питання. За словами дослідника творчості Мейерхольда К. Рудницького, він був для свого колективу наставником і лідером, а актори так довіряли йому у всьому, що «охоче йшли на будь-який ризик, якщо режисер вважав, що має сенс ризикувати» [7, с. 77].

Цікаво те, що відсутня будь-яка інформація, яка б підтверджувала, що під час перебування в Художньому театрі Мейерхольд завбачливо і свідомо готувався до режисерської роботи. Так, у першому сезоні він дійсно допомагав у постановочній частині, коли його про це просили. Можливо, якщо б він дійсно прагнув бути більш зайнятим в режисерській роботі, Станіславський

охоче б його до цього привернув, як він залучив В. Лузького, Г. Бурджалова, І. Тихомирова, які в подальшому поєднали акторство із режисурою [2, с. 232]. Більше того, навіть існує письмове підтвердження, що акторство було йому більш до душі. Через кілька років після заснування «Товариства», в 1904 році, у листі до Чехова лунають слова, що «якою б цікавою не була б робота режисера, акторська робота куди цікавіше. У моїй справі режисюра цікавить мене, оскільки разом з підняттям художнього тону всієї справи вона допомагає вдосконалюватися моїй артистичній особистості» [4, с. 62].

З Херсону почалися так звані «Провінційні сезони» Мейерхольда, період, що залишався малодослідженим аж до кінця ХХ ст., хоча він є надзвичайно важливим: саме у провінції Мейерхольд розпочав самостійну режисерську роботу і тут з'явилися зародки нових тем та ідей. В його тодішніх практичних експериментах формувалися принципи майбутньої системи Мейерхольда, яка в подальшому отримає назву «умовний театр». За три роки роботи в провінції Мейерхольд знаходить своє внутрішнє «я», а песимізм періоду МХТ змінюється оптимізмом відносно власного майбутнього у театральному мистецтві.

У журналі «Театр і мистецтво» у розділі про здачу театрив і ангажементи з'явилася об'ява про те, що Херсонський міський театр на зимовий сезон здано Кошеварову і Мейерхольду [10, с. 275]. Згідно підписаного договору, вони брали на себе обов'язок сформувати драматичну трупу для дачі вистав в зазначеному театрі з 15 вересня 1902 року по 16 лютого 1903 року за старим стилем. Однак творча діяльність нової трупи викликала неабияке пожвавлення театрального життя в місті, і контракт було продовжено.

Ще одне питання, відповідь на яке хотілося б отримати: чому саме Херсону пощастило найбільше серед інших провінційних міст? Важливу роль у вирішенні цього питання відіграла дружина компаньйона Мейерхольда О. Кошеварова - Марія Василівна Мусатова, також артистка Художнього театру. Вона мала родинні зв'язки в Херсонській міській думі, завдяки чому з'явилася можливість зняти в Херсоні міський театр і почати нову справу [5]. Сам Олександр Сергійович Кошеваров був учнем Немировича-Данченка по Філармонічному училищу і до відкриття МХТ кілька років працював у Ярославлі, тому мав досвід роботи у провінціальних театрах. А поєднавши свій досвід з творчістю і прагненням експериментів Мейерхольда, а також залучивши зв'язки своєї дружини, молоді люди ризикували розпочати все з чистого листа.

Необхідно зазначити, що театральна труппа не відразу іменувалася «Товариством нової драми». В перший рік роботи на всіх афішах було зазначено: «Труппа російських драматичних артистів під управлінням О.С. Кошеварова і В.Е. Мейерхольда». А вже на другий рік роботи, після від'їзду Кошеварова до Києва, Мейерхольд проголосив свою труппу «Товариством нової драми», заявляючи фактично про свій курс на символістську п'єсу [1, с. 153]. В його творчі плани входило ознайомлення глядача з новою європейською культурою. Інше питання, чи була херсонська публіка готова до сприйняття новаторських ідей Мейерхольда. А згодом Мейерхольд почав виробляти і затверджувати власний режисерський стиль. У 1902-1905 роках було поставлено близько 200 вистав, якими режисер наполегливо домагався затвердити серйозний і багато в чому незвичний для провінції репертуар: поруч із А. Чеховим, У. Шекспіром, А. Толстим, А. Островським, М. Горьким - Гауптман, Ібсен, М. Метерлінк, С. Пшибишевський, А. Шніцлер та ін.

Загалом, у Херсоні труппа відіграла два зимових сезони, але з різними результатами. Перший херсонський сезон був більш-менш вдалим, він повторював репертуар МХТа, відтворюючи так звані вистави по мізансценам Художнього театру. Херсонські глядачі побачили «Три сестри», «Дядю Баню», «Чайку», «Потоплений дзвін», «Геншель», «Одинокі», «Крамер», «Штокман», «Гедда Габлер», «Дика качка», «Міщани», «Смерть Іоанна Грозного», «Цар Федір» та багато інших; деякі вистави повторювалися до п'яти разів у зв'язку із затребуваністю у глядача. На початку жовтня у місцевій газеті було зазначено, що «в дійсний час театральний Херсон... може бути цілком задоволений свідомістю, що стіни його театру перетворилися нарешті в храм, де панує... святе мистецтво, якому вірно служать істинні його жерці» [6, с. 2]. Але триматися на одному репертуарі Художнього театру в провінції було складно, і в цьому був певний шанс для Мейерхольда: постановка нових п'єс вимагала пошуку своїх форм, прийняття власних рішень. Та другий сезон, присвячений символістським п'єсам, публіка сприйняла з відвертим холодом. Глядачі не були готові до заміни реалістичних художніх образів символами. Журналіст газети «Юг» Влад Ленський зізнавався, що драму херсонська публіка «недолюблювала, а серйозних п'єс просто боялася. Найбільш охоче відвідувалися веселі фарси, комедії, водевілі, і щирим бажанням більшості було побачити на міській сцені оперету». Херсонський глядач таких пошуків Мейерхольда не сприйняв, внаслідок чого відвідування театру помітно зменшилось. Так що Чехов був правий, коли попереджав Мейерхольда, що Херсон - не Росія і не Європа, що херсонська публіка не для п'єс, а все, що їй потрібно - балаган [12, с. 210— 211]. Але молодому та заповзятому Мейерхольду хотілося підкорити маленьке південне містечко.

занурити глядача в нове мистецтво, зародки якого вже оселилися у мріях режисера.

Пропрацювавши в Херсоні два роки, Мейерхольд лишився вкрай незадоволений містом, його провінційною культурною атмосферою, ординарною публікою, яка виявилася не готовою сприймати і розуміти його експерименти. Йому не вистачало Москви, де він міг би розвиватися і розраховувати на відгук.

Але, незважаючи на деяке взаємне незадоволення між режисером і публікою, саме в Херсоні «народився» той видатний Мейерхольд, без вкладу якого в мистецтво режисури неможливо собі уявити розвиток театру ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков Н. Мейерхольд: В 2-х т. - М.: Академия. 1929. - Т.1. - 404 с.
2. Гладков А.К. Мейерхольд: В 2-х т.— М.: Союз театр, деятелей РСФСР, 1990. - Т. 1. - 287 с.
3. История русского драматического театра: в 7 т. - М.: Искусство, 1982. - Т. 6 - 576 с.
4. Мейерхольд В.Э. Статьи, письма, речи, беседы. В 2 ч. Ч. 1. М., 1968. - 261 с.
5. Мусійко В. Херсонський експеримент Мейерхольда/ В. Мусійко// Гривна. - 2002. - № 41.
6. Надеждин А. Дети Ванюшина // Юг. - 1902. - 1 окт. - С.2.
7. Рудницкий К. Режиссер Мейерхольд. М.: Наука, 1969.- 526 с.
8. Станиславский К.С., Собр. соч.: в 8 т. / Редкол.: М.Н. Кедров и др. - М.: Искусство, 1954. с. 278—286, т.1: Моя жизнь в искусстве / ред. тома Н.Д. Волков; подгот. текста и прим. Н.Д. Волкова и В.Р. Канатчиковой. - 1954. - 515 с.
9. Театр и искусство, 1902, № 7, с. 158.
10. Театр и искусство 1902, № 13, с. 275.
11. Титова Г. Мейерхольд и Комиссаржевская: модерн на пути к условному театру Электронный ресурс / Г.Титова // Петербургский театальный журнал. - 2004.- № 38. - С.133 - Режим доступа: <http://ptzh.theatre.ru/2004/38/133/>
12. Чехов А.П. Полное собрание сочинений и писем: в 30 т. - М., 1988. - Т. 10. - 256 с.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *«Провінційні сезони», провінція, режисерська робота, «Товариство нової драми».*